

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет
Aix-Marseille Université (France)
TESOL – Ukraine

**НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ
В МОВІ І КУЛЬТУРІ**

Збірник наукових праць

Київ 2017

УДК 821.09(100)(082)

НЗ5

Національна ідентичність в мові і культурі: збірник наукових
НЗ5 праць / за заг. ред. А.Г. Гудманяна. О.Г. Шостак. - К.:Талком, 2017. -
343 с.

ISBN 978-617-7397-36-5

Збірник містить тексти доповідей Х Міжнародної конференції з питань національної ідентичності в мові і культурі, що відбулася 17-18 травня 2017 року на кафедрі іноземних мов і прикладної лінгвістики Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету (м. Київ, Україна).

Організаційний комітет

Голова оргкомітету:

Гудманян А.Г., д-р філол. наук, проф., директор Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Заступник голови:

Шостак О.Г., канд. філол. наук, доцент, зав. кафедрою іноземних мов і прикладної лінгвістики Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Члени оргкомітету:

Артюшкіна О., канд. наук з лінгвістики, доцент каф-ри славістики, університет Екс-Марсель, м. Екс-ан-Прованс, (Франція)

Раду А.І., канд. філол. наук, доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка

Рецензенти:

Дудок Р.І., д-р філол. наук, проф., зав. кафедрою іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка

Мосенкіс Ю.Л., док. філол. наук, професор, професор кафедри сучасної української мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Чеснокова А.В., проф. каф-ри англ. філол. і перекладу Київського університету імені Бориса Грінченка

*Рекомендовано до друку Вченою радою Гуманітарного інституту
(Протокол № 3 від 19 квітня 2017 р.)*

ISBN 978-617-7397-36-5

© Національний авіаційний університет, 2017

© Колектив авторів, 2017

Ольга Матвєєва
Кандидат філологічних наук
Інститут літератури імені Тараса Шевченка
Національної академії наук України
м. Київ

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ТВОРЧОСТІ В. ВИННИЧЕНКА

Проблеми національної ідентичності, осмислені в контексті конструювання художньо онтологічної моделі буття, які на рівні концептуальному відрефлексовано в «Щоденнику», В. Винниченко проектує і на художню творчість. Програма національного відродження, запропонована письменником, має таку логіку розгортання: від постулювання ідеї національного відродження до пошуку механізмів збереження національної ідентичності й формування національної свідомості. Концептуально важливими в проекті національного визволення постають механізми збереження національної ідентичності та пробудження національної свідомості, що реалізуються за умов функціонування української мови, забезпечення освіти населення та виховання активної громадської позиції. Щоденникові авторефлексії 1910 х рр. над національним життям й проблемами національної ідентичності художньо трансформовано в романі «Хочу!» (1916) і драмі «Між двох сил» (1918).

Так, роман «Хочу!» (1916) В. Винниченка репрезентативний національною проблематикою. В. Панченко констатує: «надто очевидною є його [роману «Хочу!». — О. М.] пов'язаність із численними дискусіями 1913–1914 рр. навколо національного питання» [3, 309]. Власне мовилося про втілення проблем національного буття в художній творчості митця. Звідси з'являється інтерес до реконструкції національної проблематики твору, побудови стратегій та пошуку формул національного буття в романі, які автор презентує з художньою переконливістю.

У «Щоденнику» В. Винниченко констатував, що на чолі проекту національного відродження українського народу має стати українська національно свідомо інтелігенція. Головний герой роману — Андрій Халепа — належить до представників інтелігенції, має українське походження, однак постає як національно несвідомий індивід. Мета В. Винниченка — репрезентувати шлях еволюції головного героя від національно несвідомого суб'єкта до українського патріота через органічний вплив різних чинників.

Варто розглянути спочатку механізми впливу Андрія Степановича Сосненка, щирого українського патріота, на Халепу. Саме від нього поет дізнається про історію української нації, процес відродження її державності, культуру та мову. Особливу увагу звернено на актуальні проблеми національного буття українського народу, які блокують механізми реалізації ідеї національного визволення. Перша проблема — явища денационалізації та деформація національних почуттів українців, які не ідентифікують себе як окрему націю. Наступна — національна несвідомість окремих представників української нації. По третє, мовиться про проблему національної зради та ренегатства. У цьому контексті з'являється поняття «малорос», якому старий Сосненко дає таку дефініцію: «Паршивець, просто кажучи, ні те, ні се. Він, бачите, собі з походження — українець, з виховання — руський, з переконань — неук у всьому, що торкається рідного народу, по вдачі — боягуз, себелюб, раб. От це — малорос» [3, 126]. З перших сторінок роману стає відомо, що Халепа родом з України, однак не знає рідної мови, номінує Україну Малоросією, себе — малоросом, а українську мову називає хохлацькою: «ці люди балакали на якійсь чудній мові: не то хохлацькій, не то польській. Халепа сам був родом з Малоросії, колись в дитинстві вмів і балакати по-хохлацькому» [3, 96]. Саме ці вихідні координати характеризують Халепу як індивіда зі зредукованою національною ідентичністю, деформованим почуттям патріотизму, глибокою корозією національних почуттів, який перебуває поза своїм національним колективом, примножує культурні сили російського народу.

З іншого боку, В. Винниченко репрезентує думки, які домінують у середовищі російського народу, особливо серед представників інтелігенції. Це не випадково. Адже Халепа на початковому етапі сам належить до цього середовища. На нашу думку, можна визначити кілька позицій. По перше, передусім проблема відродження українського народу є абсолютно невідомою. По друге, існують поодинокі випадки вияву ліберальних поглядів на цю проблему. По третє, заперечення російською інтелігенцією необхідності відродження українського народу.

Окрім того, В. Винниченко не залишає поза увагою мовне питання. У щоденникових записках функціонування української мови в усіх сферах діяльності В. Винниченко аналізує як один із механізмів збереження національної ідентичності та пробудження національної свідомості: «українська мова в усіх інституціях, урядах, школах; не тільки посереднє, але й безпосереднє, активне національне визволення» [2, 397]. У цьому контексті українська мова

інтерпретується як ідентифікаційна ознака нації. У романі «Хочу!» представники російської інтелігенції помилково вважають українську мову простою, збідненою та дуже подібною до російської. Так, Ліда Баранова неправильно трактує закони української мови під час дискусії: «У їх же не «язик», а «мова». [...] я мала приємність зацікавитись і за два дні вивчила всі закони цієї «мови». І треба признати, дуже нескладні ці закони. Знаєте, як у дітей: треба змінити один звук на другий та й годі. Там де по руськи и, по «українському» і, де по руському о, там... там, здається, також і. Коли слова починаються на голосівку, то по-«українському» треба до цього слова в початку додати літеру в. І тому подібні «закони». Наприклад: «улиця» — «вулиця», «ум» — «вум», «ус» — «вус». [...] Або: «місяц» — «місяц», «север» — «сівер», «стол» — «стіл», «столб» — «стілб», «горе» — «гіре» [виділення. — В. В.] [3, 264–266].

Процес пробудження національної свідомості головного героя відбувається поетапно. Спочатку Халепа дізнається від Степана Андрійовича про своє походження від старого козацького роду. Наступним чинником, що вплинув на пробудження національної свідомості та формування національної ідентичності стала українська народна творчість, зокрема пісні, які співали Олена Андріївна та старий Сосненко. Як стверджує Андрій Степанович: «хай мені покажуть другий нарід, у якого був би такий скарб народної творчості! [...] Та тут же ціла філософія, мудрість, у згуках мудрість людська» [3, 196]. На останньому етапі герой готовий присвятити свої сили та життя ідеї відродження української нації. У листі до Ліди Баранової Халепа пише: «я люблю мій народ, мій забитий, занедбаний народ, мою Україну, ніжну, сумну, скорбно співучу. Воістину, як блудний син, приходжу я в батьківський дім, але не в той дім, що блищить вогнями, що пишається розкошами, питтями та їствами, а в хатину убогу. [...] Який самотній і мізерний був я раніше й яке повне життя моє тепер. «Любов до рідного краю» [лапки. — В. В.] [3, 184].

Інакше ідею відродження нації, пов'язану з проблемами національної ідентичності, репрезентовано в драмі В. Винниченка «Між двох сил» (1918). У творі художньо втілено ідею органічного поєднання українського відродження й соціального визволення, позаяк письменник хотів «віддати свої сили й життя [...] за соціальне й національне визволення» [2, 462]. У драмі представники українського крила політичних сил, «вільні козаки» — Микита Сліпченко та його сини Марко й Арсен. Один із синів Сліпченка, Тихін, навпаки, стає прибічником соціальної революції. Донька

Софія — «носій» ідеї злиття української та соціальної ідей. Вона передала фінансову допомогу лідерам більшовиків, що спровокувало перемогу представників лівого крила, хоча й призвело до арешту батька й брата. Попри це Софія постає як щира патріотка, яка любить Батьківщину, поважає рідну мову та культурні цінності народу.

Проблему встановлення української соціалістичної влади ускладнює низка чинників, які виявляють справжню національну політику більшовиків. По перше, більшовики зневажають українську мову: «СОФІЯ. Ви живете на Україні й повинні знати її мову. СЕМЯННИКОВ. Да на какогo дьявола она мне нужна, ежели меня везде и я всех отлично понимаем и по русски? Зачем этот национализм, разьединение, не понимаю? Когда вы отделаетесь от этого буржуазного национального фетишизма? Такая вы славная, энергичная, умная, такая социалистка хорошая и все портите этим своим украинофильством» [1, 53]. По друге, руйнують пам'ятки української культури: «ПОДКОПАЄВ. Я заявляю откровенно, что с национализмом, с этими Шевченками, автономиями, федерациями, самостоятельностью и прочей буржуазной дрянью буду бороться беспощадно» [1, 44]. По третє, блокують розвиток освіти та знищують українські видання й книги, дискредитуючи цим проголошену формулу «самовизначення та відокремлення» самостійних федеративних республік: «СОФІЯ. Школы и учебники вы называете национализмом? СОРОКІН. Я называю национализмом все, что разъединяет один народ. Никакой вашей Украины не было, нет и не будет. Все это буржуазно интеллигентная сентиментальная чепуха, с которой я буду бороться беспощадно. СОФІЯ. Это называется «самоопределением вплоть до отделения»? СОРОКІН. Да, вот это самое» [1, 54]. Ці явища унеможливають поєднання національних і соціальних прагнень.

Як і В. Винниченко в «Щоденнику», Софія визначає українську мову, освіту та культуру засадничими механізмами збереження національної ідентичності та формування національної свідомості, тому автоматично анулюється проблема вибору: «СОФІЯ. З якої ж речі нам «або або»? Через що ми повинні зрікати своєї нації, ми, окривджені національно, пригнічені, зневажені? Чому їм? Вони до нас прийшли, а не ми до їх. Вони нас гнітили, зневажали, нищили. І ми повинні тепер зректися? «Не было и не будет». О, вибачай, было и будет» [1, 56].

Отже, проблеми національного буття, які на рівні концептуальному осмислено в «Щоденнику», В. Винниченко проектує на художню творчість. Як у романі «Хочу!», так і в драмі

«Між двох сил» запрограмовано механізми збереження національної ідентичності й формування національної свідомості: вживання української мови, розвиток української культури та освіти, активна громадська позиція.

Література

1. Винниченко В. Між двох сил. Драма на чотири дії / Володимир Винниченко // Вітчизна. — 1991. — № 2. — С. 29.
2. Винниченко В. Щоденник / Володимир Винниченко. — КІУС: Едмонтон, 1980. — Т.1. — 483 с.
3. Дзеркало: Драматична поема Лесі Українки «Оргія» і роман Володимира Винниченка «Хочу!» / Упорядник Володимир Панченко. — К.: Факт, 2002. — 320 с.